

УДК 343.214

<http://doi.org/10.5281/zenodo.884170>

© Сохіяян А.С., 2017

А.С. Сохіяян**КЛАСИФІКАЦІЯ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ
ЗАКОНУ З ІНШИМИ ДЖЕРЕЛАМИ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ**

Анотація. Стаття присвячена дослідженню видів кримінальних законів. За допомогою системного, інтегративного та діалектичного методів дослідження надана класифікація кримінальних законів України. Розглянуті проблемні питання співвідношення кримінального закону та інших законів, що містять у собі норму кримінального права; норм кримінального права, що містяться в матеріальному праві, і норм кримінального права, що містяться в процесуальному праві; норм кримінального права та норм, що містяться в кодифікованих нормативно-правових актах.

Ключові слова: види кримінальних законів, класифікація кримінальних законів, співвідношення кримінальних законів з іншими джерелами кримінального права.

Аннотация. Стаття посвящена исследованию видов уголовных законов. С помощью системного, интегративного и диалектического методов исследования дана классификация уголовных законов Украины. Рассмотрены проблемные вопросы соотношения уголовного закона и других законов, содержащих в себе норму уголовного права; норм уголовного права, содержащиеся в материальном праве, и норм уголовного права, содержащиеся в процессуальном праве; норм уголовного права и норм, содержащихся в кодифицированных нормативно-правовых актах.

Ключевые слова: виды уголовных законов, классификация уголовных законов, соотношение уголовных законов с другими источниками уголовного права.

Annotation. The article is devoted to research of types of criminal laws. They are classified by using the systematic, integrative and dialectical method of research. The problem issues are addressed such as the correlation between criminal law and other laws, which are considered the criminal rule of law; the correlation between the criminal rules of law, which are considered in substantive criminal law and procedural criminal law; the correlation between the criminal rules of law and the criminal rules of law, which are considered into the codified legislation.

Keywords: the types of criminal laws, the classification of criminal laws, correlation of criminal law and other sources of criminal law.

Відповідно до ч. 3 ст. 3 Кримінального кодексу України, злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визнача-

ються лише цим Кодексом. Цей кримінально-правовий припис більшістю науковців тлумачиться як такий, що проголошує принцип монізму кримінального законодавства. Вважається, що єдиним кримінальним законом є виключно Кримінальний кодекс України [1, 2, 3]. Разом з тим науковий пошук, заснований на розумінні кримінального закону, як такого джерела, що містить принаймні одну норму кримінального права, привів нас до висновку про те, що Кримінальний кодекс України не є єдиним кримінальним законом.

До кримінальних законів належать усі прийняті уповноваженим суб'єктом (*de facto* лише Верховною Радою України) за спеціальною законодавчою процедурою письмові нормативно-правові акти, які містять у собі норми кримінального права [4]. При цьому ті закони, які лише в окремих своїх приписах уміщують норми кримінального права, визнаються кримінальними законами лише в тій частині, в якій вони такий припис містять [5, с. 40]. Таке розуміння кримінального закону дає підстави для висновку, проте, що принцип монізму кримінального законодавства в Україні не втілений, оскільки ознаками кримінального закону володіє ціла низка нормативно-правових актів. Зокрема, окрім Кримінального кодексу України, який у переважній більшості своїх положень є саме кримінальним законом (за винятком приписів обставин, що виключають злочинність діяння) [6], деяких конституційно-правових та адміністративно-правових приписів, ознаками кримінального закону також володіють: Закон України «Про застосування амністії в Україні» (в частині визначення передумов, підстав та порядку звільнення від покарання), закон України «Про пробацію» (у частині визначення підстав для застосування пробації), Кримінальний процесуальний кодекс (в частині визначення правової природи кримінального проступку, призначення покарання на підставі угод, відстрочення виконання покарання), Кримінально-виконавчий кодекс (у частині звільнення від подальшого відбування окремих видів покарань), галузеві нормативно-правові акти, що містять у собі норми щодо правообмежень судимості тощо.

Віднесення до кримінального законодавства не одного Кримінального кодексу, а цілої низки законів обумовлює необхідність виявлення спільних властивостей у таких законів, поділ їх на класифікаційні групи, порівняння один з одним за певними критеріями тощо.

Проблема класифікації кримінальних законів в Україні взагалі не підіймалась через загальну визнаність принципу монізму кримінального законодавства. Разом з тим загальні проблеми наукових класифікацій були у центрі уваги українських криміналістів [7]. Погодимося з твердженням Л. М. Кривоченко, яка зазначала, що наукова класифікація задля забезпечення

реалізації поставлених перед нею завдань має засновуватися на певних логічних правилах.

До таких правил відносять:

- 1) в одній і тій самій класифікації необхідно застосовувати одну й ту ж саму підставу;
- 2) обсяг членів класифікації має дорівнювати обсягу класифікованого класу;
- 3) члени класифікації повинні взаємно виключати один одного;
- 4) поділ на класи повинен бути безперервним;
- 5) підстави класифікації повинні бути ясними й чіткими [8, 9, 10, 11].

Засновуючись на такому підході, ми ставимо за мету цієї статті класифікацію кримінальних законів для впорядкування їх різноманіття і підпорядкування їх категоріям вищого рівня. Задля вирішення проблеми знаходження кримінальних законів у системі ієрархічної побудови джерел кримінального права також розглядаються питання співвідношення кримінального закону з іншими джерелами кримінального права України.

Правильність і значущість класифікації зумовлюється правильним вибором критеріїв класифікації. Критерій класифікації може бути об'єктивним або суб'єктивним, але при цьому він мусить бути визначеним і єдиним (цілим) [12, с. 35, 36]. Уявляється, що поділ кримінальних законів на види можливий за різними критеріями. Загальна теорія права виокремлює декілька основних критеріїв поділу нормативно-правових актів, а саме: за колом осіб, на яких вони поширюються, за темпоральною ознакою та за просторовою ознакою [13, 14]. Вважаємо, що кримінальні закони також можна класифікувати за цими ознаками.

За колом осіб закони поділяються на закони *загальної дії* та *спеціальної дії*. До кримінальних законів загальної дії відносять такі закони, які поширюють свою дію на всіх осіб без винятку (наприклад, Кримінальний кодекс, Кримінальний процесуальний кодекс). До кримінальних законів спеціальної дії відносять такі закони, які поширюють свою дію на окрему категорію громадян або посадових осіб. До останніх у теоретичному аспекті, з точки зору диференціації кримінальної відповідальності, відносять ювенальну юстицію [15] тощо. Можливо, такий підхід і є доцільним, проте наразі в Україні спеціальне кримінальне законодавство відсутнє.

За темпоральною ознакою кримінальні закони необхідно поділяти на *строкові* та кримінальні закони, *що приймаються на невизначений строк*. Так до строкових кримінальних законів слід відносити окремі закони «Про

амністію», що періодично приймаються законодавцем, оскільки в кожному такому документі мітиться законодавчий припис, у якому зазначено, що цей закон набирає чинності з дня його опублікування і підлягає виконанню протягом трьох місяців. Тобто, чинність цього закону темпорально обмежена певним строком. Закони, в яких темпоральна вказівка відсутня, називають такими, що приймаються на невизначений строк. До останніх слід відносити Кримінальний кодекс України.

За просторовою ознакою розрізняють закони *загальнодержавні* та *територіальні*. Під загальнодержавними законами розуміють такі кримінальні закони, які розповсюджуються на всю територію України. Тобто на сушу, води, надра і повітряний простір, на які поширюється державний суверенітет України. Такими законами є ст. 12 Закону України «Про місцеві державні адміністрації», ч. 3 ст. 9; п. 2 ч. 6 ст. 21 та п. 2 ч. 3 ст. 22 закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», ст. 18 Закону України «Про третейські суди», ст.ст. 7, 9 Закону України «Про оцінку земель» тощо. Під територіальними законами маються на увазі такі закони, які розповсюджують свою дію лише на певну територію. Враховуючи той факт, що відповідно до ст. 2 Конституції України, наша країна є унітарною державою, а територія її в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою, всі закони є загальнодержавними.

Також у загальній теорії держави виокремлюють такі критерії класифікації нормативно-правових актів, як: за галузевою належністю, за методом правового регулювання та за сферою суспільного життя [13]. Проте зазначимо, що така класифікація нормативно-правових актів є недоцільною щодо кримінальних законів. Кримінальні закони не можна поділити за галузевою належністю, оскільки в самій назві законів вона вже визначена. Імперативний метод правового регулювання є єдиним методом, який властивий кримінальному праву.

Вважаємо за доцільне виокремити такий критерій класифікації, як за ступенем кодифікації. Так, за зазначеним критерієм кримінальні закони поділяються на *кодифіковані* та *некодифіковані*. До кодифікованих слід відносити кодекси, до некодифікованих – поточні закони, як правило, іншої галузевої належності.

Традиційно науковці виділяють також таку класифікуючу ознаку, як суб'єкт прийняття. Так, за зазначеним критерієм закони можна поділити на такі, що *приймаються народом (громадянським суспільством) шляхом проведення референдуму* та такі, що *приймаються законодавчим органом держави* –

Верховною Радою України. За загальним правилом усі закони України приймаються Верховною Радою України. Наразі в Україні відсутня реалізація прийняття кримінального закону шляхом проведення референдуму, проте аналіз законодавства дає підстави стверджувати про існування такої потенційної можливості.

Ще одним критерієм класифікації є поділ нормативно-правових актів за ієрархією. Сам термін ієрархія (грец. *ἱεράρχία*, від *ἱερός* – священний, та *ἀρχή* – влада) позначає поділ на вищі й нижчі посади, чини; суворий порядок підлеглості нижчих щодо посади або чину осіб вищим. В ієрархії між її членами діють вертикальні зв'язки – відносини субординації [16, с. 419]. У ширшому розумінні слова ієрархія – це розташування частин або елементів цілого в певному порядку від вищого до нижчого [17, с. 370].

Проте поділ за зазначеним критерієм нам видається неможливим до тих пір, доки не буде з'ясовано співвідношення кримінального закону з іншими джерелами права. В єдиній ієрархічно побудованій системі джерел кримінального права закон посідає особливе місце. Розуміння ланки, котру посідає кримінальний закон серед джерел кримінального права, та співвідношення його з іншими джерелами кримінального права, зумовлює необхідність дослідження змістовних ознак обох явищ.

Нами було визначено, що ознаками джерел права є зміст, який складає норма права, нормативність, форма закріплення, суб'єкт прийняття, зміни та скасування, юридична сила та відповідна процедура прийняття, зміни чи скасування [18]. Зазначені ознаки, як вбачається з нашого дослідження, притаманні й кримінальному закону. Таким чином, можна дійти висновку, що закон є окремим джерелом кримінального права й співвідноситься з системою джерел кримінального права як загальне й часткове.

Координаційні зв'язки та системність кримінального закону з іншими джерелами кримінального права вбачаються в регулюванні відносин, що виникають у межах певних інститутів права. Саме тому при визначенні співвідношення закону з іншими джерелами кримінального права пропонуємо як основу використовувати поділ системи права «по горизонталі», яка складається з наступних елементів: норма права, інститут, підгалузь, галузь, підсистема [19]. Зазначене обумовлене тим, що кримінальний закон у нашому дослідженні не обмежується лише Кримінальним кодексом України. Як вже зазначалося вище, норми кримінального права існують і в інших законах та підзаконних нормативно-правових актах.

У зазначеному контексті постає питання *про співвідношення кримінального закону та інших законів, що містять у собі норму кримінального права*. Так, слід визначити який нормативно-правовий акт буде мати більшу юридичну силу. На наш погляд, кодифікований нормативно-правовий акт має перевагу перед некодифікованим нормативно-правовим актом. Так, більшою юридичною силою наділені кодифіковані нормативно-правові акти, тому за наявності суперечності між законом, який містить кримінально-правові норми, і кодексом, перевагу буде мати останній.

Зазначимо, що з цього приводу є слушною позиція законодавця, яку він виклав у приписі ч. 2 ст. 4 Цивільного кодексу України, відповідно до якого «актами цивільного законодавства є також інші закони України, які приймаються відповідно до Конституції України та цього Кодексу. Якщо суб'єкт права законодавчої ініціативи подав до Верховної Ради України проект закону, який регулює цивільні відносини інакше, ніж цей Кодекс, він зобов'язаний одночасно подати проект закону про внесення змін до Цивільного кодексу України. Поданий законопроект розглядається Верховною Радою України одночасно з відповідним проектом закону про внесення змін до Цивільного кодексу України. Із зазначеного законодавчого припису вбачається, що законодавець має за пріоритет кодифікований нормативно-правовий акт – Цивільний кодекс. Однак, разом з тим він зазначає, що якщо якесь питання не врегульоване нормами кодексу, то зазначене питання може вирішуватися шляхом звернення до інших законів. При цьому приписи галузевого законодавства не можуть суперечити приписам, що містяться в кодифікованому акті».

Вважаємо, що той самий підхід має застосовуватися і в кримінальному праві. Багатовікова історія свідчить про те, що кодифікація всіх кримінально-правових норм у єдиному кодифікованому нормативно-правовому акті є неможливою. Так, інститут кримінального проступка, який за своєю природою є кримінально-правовим, наразі регулюється лише кримінальним процесуальним законодавством. Таким чином, вважаємо, що норми кримінального права, що містяться в галузевому законодавстві, мають узгоджуватися із нормами, що містяться в Кримінальному кодексі України. Прикладом такої неузгодженості є низка норм, що передбачає обмеження в реалізації права на зайняття певної посади за наявності непогашеної або незнятої судимості. Словосполучення «непогашеної або незнятої судимості» за своєю правовою природою суперечить ст. 89 та ст. 91 КК України. Таким чином, вважаємо за доцільне використовувати наступне словосполучення «... *за наявності судимості*».

Щодо суперечності *норм кримінального права, що містяться в матеріальному праві, і норм кримінального права, що містяться в процесуальному праві*, слід звернути увагу та погодитися з думкою М.І. Панова, який пише, що зв'язок між кримінальним (матеріальним) правом і кримінально-процесуальним правом виявляється насамперед у тому що вони співвідносяться між собою як форма і зміст. Кримінально-процесуальне право є формою в якій здійснюється реалізація норм кримінального права: кримінальний процес є формою «життя» кримінального права. Кримінальне право і кримінальні правовідносини реалізуються із застосуванням кримінально-процесуального права у формі кримінально-процесуальних відносин [20, с. 81].

Таким чином, виходячи з такого розуміння кримінального права, вважаємо, що за наявності суперечності між нормами матеріального та процесуального права пріоритет будуть мати матеріальні норми.

Щодо суперечності *норм кримінального права, що містяться в кодифікованих нормативно-правових актах*, зазначимо наступне. Яскравим прикладом такого співвідношення є норми КУпАП та КК України. Адміністративне право також виконує охоронну функцію, захищаючи від адміністративних правопорушень правопорядок. Однак кримінальне право охороняє його від більш небезпечних посягань за ступенем суспільної небезпечності – злочинів, а адміністративне право – від менш небезпечних – адміністративних правопорушень. Саме ступінь суспільної небезпеки відрізняє адміністративний делікт від злочину. Наприклад, дрібне хуліганство – це адміністративний делікт, що спричиняє адміністративне стягнення (ст. 173 КУпАП). Хуліганство ж як злочин більш суспільно небезпечне: воно грубо порушує суспільний порядок і тягне досить суворе кримінальне покарання за ст. 296 КК України. Крім того, реалізація окремих інститутів і норм кримінального права може здійснюватися лише за умови попереднього застосування норм адміністративного права (ст. 78 КК України) [20, с. 82].

Відповідно до ст. 9 КУпАП адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені цим Кодексом, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності. Отже, в зазначеному випадку в суперечності між кримінальним та адміністративним правом законодавець надає перевагу більш жорсткому праву – кримінальному. Зазначене суперечить принципу *in dubio pro geo* (з лат. – «у разі сумніву – на користь обвинуваченого») [21]. Тобто, якщо обставини справи допускають сприятливу для обвинуваченого інтерпретацію, саме вона повинна застосовуватися. Зокрема, якщо діяння може бути класи-

фіковане за кількома статтями кримінального кодексу, то повинна застосовуватися більш м'яка стаття.

Таким чином, вважаємо, що якщо регулювання суспільних відносин знаходиться на межі кримінального права та адміністративного, то всупереч законодавчому припису, регулювання відповідних відносин повинно відбуватися шляхом застосування адміністративного законодавства.

Зазначене вище дозволяє нам дійти висновку про те, що кримінальні закони піддаються систематизації та класифікації. Проте, незважаючи на їх різноманітність, не всі критерії класифікації можна застосовувати до кримінальних законів. Співвідношення кримінального закону та інших законів, що містять в собі норму кримінального права; норм кримінального права, що містяться в матеріальному праві, і норм, що містяться в процесуальному праві; норм кримінального права, що містяться в кодифікованих нормативно-правових актах, дає нам підстави класифікувати кримінальні закони за критерієм ієрархії. Таке розуміння видів кримінальних законів може бути використане в подальших дослідженнях.

Література

1. Лопашенко Н. А. Уголовное право. Общая часть. Преступление. Академический курс. В 10 т. Т IV. Уголовный закон. Законодательная техника / под. ред. Н. А. Лопашенко. – Москва: Юрлитинформ, 2016. – Т. 4. – 704 с.;
2. Навроцький В. О. Значення судової практики і прецеденту для кримінально-правової кваліфікації / В. О. Навроцький. // Вісник Верховного Суду України. – 2000. – С. 49–51;
3. Кропачев Н. М. Уголовное право России. Общая часть / Н.М. Кропачев, Б.В. Волженкин, В.В. Орехов. – Спб: СПбГУ, 2006. – 221 с.;
4. Сохіяян А. С. Признаки уловного закона как источника уголовного права Украины / А.С. Сохіяян // Jurnalul juridic national: teorie și practică. – Молдова, 2017. – №. 2. – С. 155–159;
5. Пономаренко Ю.А. Чинність і дія кримінального закону в часі / Ю.А. Пономаренко. – К.: Атіка, 2005. – 288 с.;
6. Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния / Ю.В. Баулин. – Х: Основа, 1991. – 360 с.;
7. Кривоченко Л.Н. Логические основы классификации преступлений / Л.Н. Кривоченко // Проблемы социалистической законности: респ. межвед. темат. науч. сб. – Х.: Вища шк., Изд-во при Харьк. ун-те, 1977. – С. 71–75;
8. Бакрадзе К. Логика / К. Бакрадзе. – Тбилиси: Тбил. ун-та, 1951. – 283 с.;
9. Горский Д.П. Логика / Д.П. Горский. – М: Учпедгиз, 1968. – 291 с.;
10. Жеребкин В.Е. Логика / В.Е. Жеребкин. – Х: Изд-во Харьк. ун-та, 1968. – 225 с.;
11. Кондаков Н.И. Логический словарь / Н.И. Кондаков. – М: Наука, 1971. – 637 с.;
12. Шутак І.Д. Юридична техніка: теорія правових застережень / І.Д. Шутак. – Івано-Франківськ: Лабораторія академічних досліджень правового регулювання та юридичної техніки, 2014. – 260 с.;
13. Скакун О.Ф. Теорія держави і права / О. Ф. Скакун. – Х: Еспада, 2006. – 776 с.;
14. Загальна теорія держави і права /

М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, О. В. Петришин та ін. – Х: Право, 2002. – 432 с.; **15.** Бурдін В.М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні: монографія / В.М. Бурдін. – К. : Атіка, 2004. – 240 с.; **16.** Зуєва В. О. Енциклопедія історії України / В.О. Зуєва, О. Є. Пилипенко. – К: Наукова думка, 2005. – Т.3. – 672 с.; **17.** Словник іншомовних слів / за ред. Мельничук О. С. – К. : Головна редакція української радянської енциклопедії АН УРСР, 1975. – 775 с.; **18.** Сохікян А.С. Поняття джерел кримінального права України / А. С. Сохікян // Проблеми законності. – 2015. – Вип. 131. – С. 107–115; **19.** Петрушин А.В. Теория государства и права [Електронний ресурс] / А. В. Петрушин – Режим доступу до ресурсу: <http://studbooks.net/70607/pravo/predislovie#734>; **20.** Панов М.І. Вступ до навчального курсу «Кримінальне право України»: лекція / М.І. Панов. – К.: Ін Юре, 2015. – 103 с.; **21.** Южин В. Русско-латинский и латинско русский словарь крылатых слов и выражений / В. Южин. – Aegitas, 2015. – 236 с.